

BEKTAŞÎ ŞÂİRİ ALİ NİHÂNÎ YOZGADÎ VE MENÂKIB-I MURTAZAVÎYYE'SÎ*

*İsmail YILDIRIM***

ÖZET

Türk edebiyatında, tarikat kurucularının, mezhep imamlarının diğer mühim dinî ve milli kahraman şahsiyetlerin biyografilerini, mücadelelerini, kerametlerini, olağanüstü hâllerini anlama ve bilme isteği ile yazılan birçok manzum veya mensur menâkıb-nâme kaleme alınmıştır.

Hız. Ali, Hız. Peygamber'in yakını ve İslâmiyet'in yayılmasında birinci derecede rol alması ve dördüncü halife olması sebebiyle İslâm tarihinde önemli bir yeri vardır. Hız. Ali çevresinde teşekkül eden dinî-kahramanlık hikâyeleri, şekil yapıları, kaynakları ve teşekkül dönemleri ne olursa olsun, Türklerin İslâmiyet'i kabul ettiği dönemlerden itibaren, onların dünya görüşünün değişmesinde, insan tipinin oluşmasında etkili olmuş eserlerdendir. Hız. Ali, yiğit ve bilim sahibi olmakla öne çıkmıştır. Bununla birlikte uğradığı haksızlıklar, sırtından vurularak şehit edilmesi, çocuklarının öldürülmesi gibi olaylar bütün Türk-İslâm dünyasını derinden etkilemiştir. Bu özelliklerinden hareketle Türk-İslâm tefekkür sisteminde ve edebî metinlerinde Hız. Ali ile ilgili bir düşünce dünyası şekillenmiştir. Türk İslâm dünyası, Hız. Ali'yi gönlünün ve düşünce dünyasının merkezine yerleştirmiştir. Onunla ilgili şekillenen Türk-İslâm düşüncesi, tarih içerisinde belirgin bir biçimde yazılı ve sözlü edebiyatımıza aksetmiştir.

Hayatı efsanevi bir hüviyet alan Hız. Ali'nin manevi şahsiyeti etrafında menâkıb-nâme ve cenkler yazılmıştır. Bu tür eserler Türk-İslâm edebiyatına mâl olmuş, hayatı hakkında yazılanlar elden ele okunur hâle gelmiştir.

Bu çalışmada, daha önce üzerinde durulmamış ve hiçbir ilmi çalışma yapılmamış olan Bektaşî şâiri Ali Nihânî Yozgadî (1835-1906)'nin mensur, dinî-tasavvufî konulu olmak üzere 12 bâb şeklinde tertip etmiş olduğu Menâkıb-ı Murtazaeviyye'si tanıtılacak, eserin türü ve muhtevası hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ali Nihânî Yozgadî, Menkabe, Hız. Ali, on iki bab

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir

** Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, El-mek: ismailedebiyat66@gmail.com

BEKTASHI POET ALİ NİHÂNÎ YOZGADÎ AND MENÂKIB-I MURTAZAVİYYE

ABSTRACT

In Turkish literature, a lot of menakıb-name is written in prose or verse with will to knowledge and to understand cult leaders, sect leaders' and the other important religious and national heroes' biographies, their struggles, miracles and their splendid aspects.

Hız. Ali has an important place in Islamic history because of his being of a relative of Hız. Peygamber, taking a primary role in spreading of Islam and his being of the fourth khalif. The religious heroic stories which is formed around Hız. Ali, regardless of their form structure, sources, formation periods, beginning from the periods Turks embrace Islam, are the works that was influential in forming the people types and in changing their world view. Hız. Ali, comes into prominence with his having knowledge and with his bravery. The events such as, injustices which is addressed to him, his dying for the Islam by stabbing in the back, murdering of his children has deeply affected Turk-Islam world.

With reference to these particularities, In Turk-Islam thought system and in its literary texts, a world of thought is shaped which is related to Hız. Ali. This thought put Hız. Ali into the centre of its hearth and the world of idea. Turk-Islam thought which is shaped around him is reflected to our written and oral literature prominently throughout the history. Menakıb-name and battles are written which are about spiritual characteristics of Hız. Ali whom his life turned into a legendary character. These types of works has an important place in Turk-Islam literature, the works about his life has become widely known and pass from hand to hand.

In this study, Menâkıb-ı Murtazaviyye -which has not been dwelled on and which has not been studied scholarly before- of the Bektashi poet Ali Nihânî Yozgadî (1835-1906) which he had written in prose, arranged as 12 episode related to religious-sufistic subjects is going to be introduced and is going to be given information about its content.

Key Words: Ali Nihânî Yozgadî, Menkabe, Hız. Ali, twelve episode

Giriş

Türk-İslâm edebiyatında Hız. Peygamber'den sonra önemli bir sima olarak beliren Hız. Ali, İslâmiyet'i kabul eden hemen tüm topluluklar içinde benimsenmiş ve kabul edilmiş, hayatı ve şahsiyeti etrafında menkabeler meydana getirilmiştir. O, Türk kültür ve medeniyetinde millî bir kahraman gibi sevilmiş; ilmi, hikmeti, güzel ahlâkı, zekâsı ve şecâati ile örnek teşkil eden bir zât hâline gelmiştir. Hız. Ali bu meziyetleri vesilesiyle pek çok tarikat ve tasavvuf erbabınca "Şâh-ı Evliyâ" kabul edilmiştir. Hatta kendisine duyulan aşırı sevgi, bazı gruplar tarafından abartılmış, hayatı aklın ölçütlerine uymayan efsanevî bir kişiliğe büründürülmüştür. Hız. Ali için duyulan bu sevgi ve bakış açısının tesiriyle Anadolu'da kısa sürede Hız. Ali'nin menkabevî hayatını konu alan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

eserler kaleme alınmıştır. Bu ilgi aynı zamanda milletlerin inanç ve kimlikleriyle ilgili destanî şahsiyetlere olan tabîî ihtiyacın da bir yansımasıdır.

Türklerin İslâmiyet'i kitleler hâlinde kabul etmeye başladığı X. ve XI. asırdan itibaren yeni dinlerinin inanç, ibadet ve ahlâk esaslarını bilmek için Kur'an ve Peygamber lisanını öğrenmeye başladıklarını, gerek sözlü gerekse yazılı olarak İslâmî eserleri kendi dillerine çevirmeye çalıştıklarını tahmin etmek zor değildir. İslâmiyet'in emrettiği Allah yolunda çalışma esası, varlığını korumak ve devam ettirmek için savaşa daima hazır olmak mecburiyetinde bulunan Türklerin "cihan hâkimiyeti" idealiyle birleşince harpler, dinî ve millî hedefleri gerçekleştirmenin bir vasıtası hâlini aldı. Müslüman Türk ordularının gerek Anadolu'ya aktıkları, burayı vatan tuttıkları asırlarda, gerekse daha sonra dünyanın diğer taraflarına yayıldıkları yüzyıllar boyunca, Hz. Peygamber başta olmak üzere, Hz. Ali, Hamza, Battal Gazi gibi İslâm kahramanları "örnek insan tipi", onların destanlaşan kahramanlıkları halk ve asker için bir moral kaynağı oldu. Bu destanî hikâyeler içinde Hz. Ali'ye dair eserler de mühim bir yer tutar. Meselâ, Dursun Fakih (ö.726/1326)'in *Gazavât-nâme'si* (Mukaffa Cengi)¹, Beypazarlı Maazoğlu Hasan'ın *Cenâdil Kal'ası Manzûmesi*², Şeyyad İsâ'nın *Salsal-nâme'si*, yazarı bilinmeyen *Gazavât-ı Kısas-i Mukaffa* (Ali Cengi), *Kısas-i Kahkaha* (Ali Cengi), *Hâverân-nâme* gibi manzum, mensur eserler on üç ve on dördüncü yüzyılda Anadolu'da yazıldığı bilinen bu tür hikâyelerin en eskilerindendir.³

1.Menkabe

Arapça bir kelime olan menkabe "نقاب" kökünden türemiş olup, İslâm edebiyatlarında bir velînin hayatı çevresinde oluşan veya kerametlerini anlatan dinî-tasavvufî eserlerdir. IX. yy'dan itibaren tasavvuf akımlarının gelişmesiyle birlikte yaygınlaşan menkabelerin ilk örneklerine büyük velîlerin yaşadıkları bölgelere ait tarih kitaplarında rastlanır.⁴

Menkabe kelimesinin çoğulu olan menâkıb ise bir kimsenin övünülecek üstün özellikleri anlamına gelir. Terim olarak menâkıb-nâme Hz.Peygamber'in, İslâm halifelerinin, sahabelerin ve diğer İslâm büyüklerinin hayatlarını ve üstün özelliklerini anlatan eserlere verilen addır. Çoğunluğu mensur yazılmakla beraber manzum yazılanları da vardır. Menâkıb-nâmeler hem öğüt verici, öğretici olmaları, olağan üstü nitelik taşımaları hem de dillerinin sade olması sebebiyle çok sevilmiş ve çok okunmuşlardır.⁵

İslâm dünyasında yakın zamanlara gelinceye kadar bir insanın erdem ve hünelerinden bahseden çeşitli kitaplar yazılmıştır. Bunlar içinde menâkıb-nâmelerin çokluğu dikkat çeker. İlk zamanlardan itibaren iki çeşit menâkıb kitabı yazılmıştır:

I. Dinî kahramanların yani din uğrunda savaşanların hayatları, maceraları ve olağanüstü kuvvetlerden söz eden destanî menâkıb-nâmeler (msl. Dânişmend-nâme, Battal-nâme).

II. Zühd ve takvâsıyla şöhret bulan velîlerden söz eden menâkıb-nâmeler (msl. Menâkıbu-l Ârifin, Menâkıb-ı Akşemseddin).⁶

Evliyâ menkabeleri, edebî tür itibariyle konusu harikulade olaylara dayanan masal, destan, efsane ve menkabe gibi nevilerin sonuncusuna girer. Biçim itibariyle evliyâ menkabeleri bütün türlerden kısa olup genellikle tek bir keramet olayı anlatılır. Ayrıca her türlü üslup ve edebî

¹ Sadettin Buluç, *Dursun Fakih'in Gazavât-nâmesi*, X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1963, Ankara 1964, s. 11-12.

² İ. Güven Kaya, *Beğpazarlı Ma'âzoğlu Hasan ve Cenâdil Kal'ası Gazavât-nâmesi*, Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları: Hasibe Mazioğlu Armağanı I, s. 21 (1997) 139-86.

³ Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda Hz. Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara 2006, s.31.

⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 303.

⁵ Ahmet Mermer-Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayıncılık, Ankara, 2011, s.66.

⁶ İskender Pala age, s.303.

kaygıdan uzaktır. Şu hâlde bütün noktalar göz önüne alınırsa evliyâ menkabelerinin şu özelliklere sahip olduğu görülür:

- Kahramanları gerçek ve mukaddes kişilerdir.
- Olayların belirli yeri ve zamanı vardır.
- Sırf eğlenmek, bir eşyanın yahut tabiat olayının izahını yapmak için uydurulmuş değildir. Bunların gerçek olduğuna inanılır.
- Yarı mukaddestirler ve bir dogma gibi kendilerini kabul ettirirler.
- Konu edindikleri velî hayatta iken de öldükten sonra da meydana gelebilirler.
- Biçim olarak son derece kısa ve sade bir anlatım tarzına sahiptirler.⁷

Hz. Peygamber'in, dört halifenin hayatı, şahsiyeti, fazileti ve kerametleriyle alâkalı rivâyetleri derleyen bu tür eserlerde, Hz. Ali'nin hayatına dair menkabeler de önemli bir yer tutar. Hz. Ali'nin yaşayışına dair menkabeler, dört halife hakkındaki menâkıb-nâmelerden başka, "Kasâs-ı Ali, Menâkıb-ı Hazret-i Ali" gibi adlar altında, müstakil eserler hâlinde de yazılmıştır.⁸

2.Hazret-i Ali'nin Tarihî Kişiliği

Kaynaklara göre tam olarak adı, Ali ibn-i Ebî Tâlib el-Kureyşî el-Hâşimî'dir. Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı olup dördüncü halifedir. Babası Ebû Tâlib, annesi Kureyş'ten Fâtıma binti Esed, dedesi Abdulmuttalib; lakâbı Haydar; unvânı ise Emîrül-mü'minîn'dir. Hz. Peygamber tarafından verilen "Ebû Turâb" lakâbının yanısıra "el-Murtazâ" ve "Esedullâhî'l-gâlib" gibi lâkablari da vardır. Çocukluğunda puta tapmadığı için daha sonraları "Kerrema'llâhu Vechehu" dua cümlesiyle anılmıştır⁹. Hicretten yaklaşık 20 yıl önce, M. 600'de (598?) Mekke'de doğmuştur. Beş yaşından itibaren Hazret-i Peygamber'in yanında büyümüştür. Hazret-i Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Hazret-i Peygamber ile Medine'ye hicret etmiş; Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen her gazâyâ katılmış, Resûl-i Ekrem'in sancaktarlığını yapmış ve büyük kahramanlıklar göstermiştir.

Üçüncü halife Hazret-i Osman'ın şehit edilmesinden sonra 24 Haziran 656'da hilâfete geçmiştir. İslâm'ın dördüncü halifesi olmuştur. Hâricî Abdurrahman bin Mülcem tarafından zehirli bir hançerle sabah namazında yaralanmış, aldığı yaranın tesiriyle 26 veya 28 Ocak 661'de vefat etmiş, Kûfe'ye (bugün Necef) defnedilmiştir.¹⁰

3.Hazret-i Ali'nin Menkabevî-Destanî Kişiliği

Hz. Ali'nin, İslâm'ın yayılış tarihinde ve Müslümanlar arasındaki ilim, takvâ, ihlâs, samimiyet, fedakârlık, şefkat, kahramanlık ve şecâat gibi yüksek ahlakî ve insanî vasıflar bakımından müstesna bir mevkiye sahip, Kur'an ve sünneti en iyi bilenlerden biri olduğunu hemen bütün Sünnî ve Şîî kaynaklar ittifakla belirtirler. O'nun destanî şahsiyetini belirgin bir biçimde müşahade ettiğimiz cenk-nâmelerinde, savaş sırasında gösterdiği yiğitlikler şöyle tasvir edilir:

Hazret-i Ali, Düldül'e biner, Zülfikâr'ı kuşanır ve Hayber Kalesi'nin üzerine yalnız başına yürür. Kırk arşın genişliğindeki hendeği atlar. Nara atınca dünya deprem oluyormuş gibi sallanır.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Evliyâ Menâkıbnâmeleri", *Türk Edebiyatı Tarihi I*, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 593.

⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara, 1992.

⁹ Erdem Ruhi Fırlalı, "Ali", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul 1989, s. 371-374.

¹⁰ Hz. Ali'nin tarihî kişiliği konusunda geniş bilgi için bk. Fırlalı, "Ali", *agm*; C.1, Huart, "Ali", *İslâm Ansiklopedisi*, C.1, MEB yay., İstanbul, s. 306-310.

Önüne çıkan düşman pehlivanlarını Zülfikâr ile ikiye böler. Bütün düşmanlar şaşırır. Daha sonra otuz üç bin batman demirden yapılmış kale kapısını tutar, kapıyı koparır ve kırk adım uzağa fırlatır. Üzerine kırk kişinin toplanarak attığı bir taş, Zülfikâr ile havada ikiye böler. Kale kapısı yerinden kopunca İslâm askeri girip kaleyi alır.¹¹

Düşmanlarına karşı oldukça sert bir mizaca sahip olan Hz. Ali, şartlarını yerine getiren bir kâfire son derece insanî bir yaklaşım gösterir:

Hazret-i Ali, Hayber Kalesi'nin önünde karşılaştığı Utarid adlı bir kâfire: "Yâ Utarid! Benim üç şartım vardır. Biri şudur: bir kişi kaçarsa kovalamam. 'Aman' dileyeni öldürmem. Müslüman olanı kardeş edinirim." der.¹²

Konuya ilişkin Muallim Nâci, İslâm tarihine ait 850 civarında kişinin biyografisinden meydana gelen *Esâmî*'sinde Hz. Ali'nin portresini şöyle çizer:

Aliyyü'l- Murtazâ (İmâm Alî bin Ebî Tâlib):

*Hayber kapısını attığı meşhurdur. Herhangi pehlivan ile cenk etmiş ise gâlib gelmiş ve "Esedü'llâhi'l-gâlib" unvânını almıştır. Kılıcı bir kere ururdu. Bir uruşda ikiye bölerdi.*¹³

4. Ali Nihânî Yozgadî

Asıl adı Ali olan Nihânî ile ilgili ulaşabildiğimiz kaynak, Millî Kütüphane'de yazmalar bölümünde, A 9582 numarada kayıtlı olan manzum *Velâyet-nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî*'dir¹⁴ Eserin künyesinde, müellifin tam adı Ali Nihânî bin Tefvîk Yozgadî olarak yazmaktadır.

Velâyet-nâme'den aldığımız bilgiler ışığında babasının adının, eserde Tefvîk olduğu kayıtlıdır. Fakat ailesi ve yaşamıyla ilgili bilgilerden mahrum olduğumuz Ali Nihânî, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Velâyet-nâme'sini ve Hazret-i Ali'nin menkabeleriyle ilgili olarak Menâkıb-ı Murtazaviyye'yi kaleme almıştır. Söz konusu eserden hareketle, Hacı Bektâş neslinden olduğu anlaşılan Feyzullah Efendi nâmında bir şeyh efendiye intisâb ettiği söylenebilir. Nihânî, Yozgat'ta yaşayan ve Bardakçılar namıyla tanınan bir ailedendir. Yozgat halk şairi Meftûnî'nin amcasıdır. İlköğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra medrese tahsili için İstanbul'a gitmiştir¹⁵. Bektâşîlik tarikatına mensup olan Ali Nihânî, Hacı Bektâş-ı Velî dergâhı postnişini Feyzullah Efendi (ö. 1879)'nin davetine uyarak İstanbul'dan Hacı Bektâş'a gelmiş¹⁶ ve dergâhta rüştiye muallimliği yapmıştır¹⁷. Buradaki öğrencileri arasında dergâhın şeyhi Feyzullah Efendi'nin kendisinden sonra şeyh olacak çocukları Ahmed Cemâleddin Çelebi (1862-1921) ve Velîyeddin Hürrem Çelebi (1868-1940) ile yine tanınmış mutasavvıf halk şairlerinden Sıtkı Baba (1865-1928) da vardır.

Ali Nihânî'nin, evveliyâtta ehl-i sünnet mezhebinden olmasına rağmen sonradan Bektâşî olduğuna dair S. Burhanettin Kapusuzoğlu'dan şifahen aldığımız bilgiyi, Velâyetnâme'de ortaya koyduğu tavır kısmen de olsa desteklemektedir. Çünkü eserdeki tavrı ehl-i sünnet itikâdına tamamen uygundur. Ayrıca aynı eserde, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman için yaptığı

¹¹ Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem, *Hazret-i Ali Cenklere*, Destan Yayınları, Ankara, 2007, s. 26-27.

¹² Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem, age, s. 27.

¹³ Muallim Nâci, *Emsâl-i Ali Hazret-i Ali'nin Hikmetli Sözleri*, (Haz. Âdem Ceyhan), Buhara Yayınları, İstanbul 2011, s. 11-12.

¹⁴ Orhan Kurtoğlu, *Ali Nihânî'nin Manzum Hacı Bektâş-ı Velî Velâyetnâmesi ve Velâyetnâmedeki Hacı Bektâş-ı Velî Medhiyeleri*, Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Araştırma Dergisi, 2011, sayı 57, s.32.

¹⁵ Mahmut Işırtman, *Aşık Meftûnî ve Aşık Nihânî*, Bozok Dergisi, 1992, s. 12.

¹⁶ Muhsin Gül, *Şeyh Cemâleddin Efendi'nin Aştığı Halk Ozanı Sıtkı Baba*, Hayatı ve Şiirleri, Ankara, 1984.

¹⁷ Durali Doğan, *Yozgat Şair ve Yazarlar Ansiklopedisi*, Sorgun: Sılam Yayınları, 2005, s. 385.

medhiyeler de dikkate değer niteliktedir. Ancak bir Bektâşî dergâhına, postnîşin daveti ile gelip muallimlik yapması, bu konudaki hükmün kesinliğine hâlel getirmektedir.¹⁸

Hacı Bektâş-ı Velî'ye olan muhabbet ve bağlılığı sebebiyle buraya yerleşmiş ve H. 1324/M.1906 yılında 71 yaşında iken yine burada vefat etmiştir.¹⁹

5.Ali Nihânî Yozgadî'nin Eserleri

Medrese tahsilinden dolayı Arapça ve Farsça'ya hâkim olan ve çevresinde parlak zekâsıyla tanınan Nihânî'nin²⁰ şu an itibariyle tespit edebildiğimiz iki eseri vardır. Bunlardan birisi aşağıda ayrıntılı bir şekilde bahsedeceğimiz Menâkıb-ı Murtazaviyye, diğeri ise Velâyet-nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî'dir. H. 1296 (1878-79) tarihinde kaleme alınan eserin, Millî Kütüphane'de 06 HK 1750 ve 06 HK 9582 numaralarda kayıtlı iki nüshası mevcuttur. Eser Türk tasavvuf edebiyatında yazılmış önemli manzum velâyet-nâmelerden birisidir.²¹

Bu iki eserden başka Işıttan, "Gayr-i matbu olan dîvânı, vefatında Hacı Bektâş'ta kalmış ve şimdi kimde olduğu malum değildir." cümlesiyle Nihânî'nin bir de dîvân'ının olduğunu haber vermektedir.²² Ancak bu eser hakkında şimdilik bundan başka bir bilgi yoktur.

5.1.Menâkıb-ı Murtazaviyye

Eser, isminden de anlaşılacağı gibi bir menâkıb-nâme örneğidir. Müellifin, Hz. Ali'yi ve O'nun manevî hayatını tasvir ettiği eserde, eserin başlığını O'na nispet edilen "*Murtazâ*" ismiyle ele almıştır. "*Murtazâ*", Hz. Ali'nin bir lakâbı olup, "irtizâ edilmiş, beğenilmiş, seçilmiş manalarına gelir."²³ Menâkıb-ı Murtazaviyye'nin bilinen iki nüshası Ankara Millî Kütüphâne'de yazmalar koleksiyonundadır. İstinsah tarihi H.1325 (M. 1907) olan ilk nüsha 06 Mil Yz A 5294 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha sarı samanlı kâğıda yazılmış olup, yazı türü taliktir. 151 yapraktan ibaret ve 202x145 – 187x100 mm ebadındaki nüshanın satır sayısı 21'dir. Sırtı yeşil meşin, kapaklar yıpranmış, desenli kâğıt kaplı mukavva bir cilt içerisinde olup, söz başları kırmızıdır.

Eserin diğer nüshasının istinsah tarihi ise H. 1354 (M.1935)'dir. Nüsha, 06 Mil Yz B 349 numarada kayıtlıdır. Sırtı ve köşeleri siyah, kapakları bej rengi bezle kaplanmış mukavva ciltlidir. Yazı türü rika olup, cedid kâğıda yazılmıştır. 290x215 – 220x140 mm ebatlarında, 162 yaprak ve satır sayısı 21'dir.

Ali Nihânî, *Keşfî* mahlaslı Fars müellif Muhammed Sâlih el-Hüseynî et-Tirmidî'nin aynı adlı eserini Farsça'dan Türkçe'ye tercüme ettiğini, kendi ismini de vererek giriş bölümünde şu ifadelerle bize takdim eder: "...ba'zı ecille-i zevât taraflarından kitâb-ı mezkûrun lisân-ı Fârisî'den zebân-ı Türki'ye tercüme olunması emr ü irâde olunub bu fakîrül'-hakîr Ali Nihânî el-Yozgadî gaffera'llâhu zünûbehu"²⁴.

Mukaddime kısmı ağdalı bir dille yazılmış olup, Arapça-Farsça kelimelerin ve terkiplerin kullanım sıklıkları göze çarpmaktadır. Eserin, klâsik bir dîvân veya mesnevî tertibinden pek farkı yoktur. Söz konusu bölüm Allah'ın tevhidi, O'na yapılan tazarru ve niyâz, Hz. Peygamber'in üstün ahlâkı vs. ile devam eder. Bu bölümde Allah'ın birliği, ezeli ve ebedî varlığı, kâinatın yaratılması, eşyalar üzerindeki tecelliyâtı vs. tevhid fikrini ifade eden kavramlar açıklanır. Daha sonra Hz. Muhammed'in hilâti ve risâleti, ardından Hulefâ-yı Râşidîn, sâbık evliyâ ve sûfilere olan övgü,

¹⁸ Ali Tavşancıoğlu, *Şu'arâ-yı Bozok*, Kün Yayıncılık, Ankara, 2011, s.112.

¹⁹ Mahmut Işıttan, Durali Doğan, age, s.12, s. 385.

²⁰ Orhan Kurtoğlu, age, s.33-34.

²¹ Orhan Kurtoğlu, age, s.33-34.

²² Mahmut Işıttan, age, s.12.

²³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s.685

²⁴ A 5294 vr. 1a. s.5-6, B 349 vr. 1a.s. 5-6.

sevgi ve muhabbet kısmı gelir. Müellif, hacimli bir mukaddime kısmından sonra Hz. Ali'nin etrafında vuku bulan olayları on iki bâb şeklinde ele almıştır. Her bir bâb kendi içinde bir bütünlük gösterip, farklı şahıs ve kaynaklardan rivâyet edilen âyet, hadis, menkabe, manzûme, hadis ve rivâyetlerden müteşekkildir.

Müellif on iki bâbı ve bu bâbların içeriğini eserinin giriş kısmında ele alır.²⁵

*Birinci bölüm, mü'minlerin Emir'i, takvâ sahiplerinin imâmı, hakka ulaşanların reisi, kemal ve fazilet sahiplerinin arzusu, doğunun ve batının imâmı, Allah'ın muzaffer arslanı, Hz. Ali'nin şanında inen Kur'an âyetleri ve ona ait olanlar beyanındadır. İkinci bölüm, Hz. Peygamber'in Hz. Ali hakkında rivâyet ettiği hadis-i şeriflerin beyanındadır. Üçüncü bölüm Hz. Ali'nin menkabe ve erdemleri üzerinedir. Dördüncü bölüm, Hz. Ali'nin, kadınların Seyyid'i olan Fatimatü'z-Zehra ile nikâhını beyan eder. Beşinci bölüm Hz. Ali'nin keşif ve ilmi üzerinedir. Altıncı bölüm, O'ndan zuhûr eden kerametler ve olağanüstülükler üzerinedir. Yedinci bölüm, Hz. Ali'nin zühd ve takvası ele alır. Sekizinci bölüm, Hz. Ali'nin cömertliği beyanındadır. Dokuzuncu bölüm, Hz. Ali'nin kuvveti, yiğitliği ve Hz. Peygamber'in vârisi olmasını açıklar. Onuncu bölüm, Hz. Ali'nin firaset ve zekâsını beyan eder. On birinci bölüm, mü'minlerin Emir'inin halifelik makamına oturması, son bölüm ise fânî âlemden ebedî âleme irtihali açıklar.*²⁶

Müellif eserinde, Hz. Ali hakkında rivâyet edilen hâdiseleri ve etrafında teşekkül eden olayları kaynakların ismini zikrederek veya râvilerin dilinden aktararak ifade eder. Rivâyet edenler başta Hz. Peygamber olmak üzere, Hz. Âişe, Hz. Ömer, Selmân-ı Fârisî, İmâm Hanbelî, Muhammed Hanefî, Mevlânâ ve Molla Abdurrahman-ı Câmî'dir. Söz konusu eserler ise *Sahîh-i Tirmizî*, *Şevâhidü'n-Nübüvve*, *Savâiku'l-Muhrîka*, *Keşfü'l-Gamme*, *Ravzatü's-Şühedâ*, *Habîbü's-Siyer*, *Ahsenü'l-Kibâr*, *Ravzatü'l-Ahbâr*, *Ravzatü's-Safâ* ve *Hidâyetü's-Sü'edâ*'dır. Eserde mühim bir yer teşkil eden söz konusu bu nakil veya menkul durumu, eserin hemen bütün bölümlerinde göze çarpmaktadır. Her bir menkabe, "menkabet" başlığı altında ele alınır. Konuya ilişkin olarak aşağıda günümüz Türkçesi ile örneğini aldığımız menkabe, Hz. Ali'nin ilim ve keşfini anlatan beşinci bölümden alınmıştır:

*Menkabet, Söz konusu kitapta Hâris'ten nakl edilmiştir ki mü'minlerin Emîr'i birgün Kûfe minberinde hutbe okuyordu. Mübarek bakışları bir köşeye dalıp, Kanber'e buyurdu: Şu köşede duran şeyi yanıma getir. Kanber gördü ki büyük bir yilandır. Yılanı tutup minberin yanına getirdiğinde, yılan sıçrayıp Hz. Ali'ye ulaştı. Ve Hz. Ali'ye bir şey söyleyip kayboldu. Hz. Ali bir müddet düşündükten sonra ağlamaya başladı. Ashab bu hâle şaşırdı. Hz. Ali şöyle dedi. Bu yılan Hz. Peygamber'e tâbi olmuş, bana dahi itaat etmiştir. Yazıklar olsun size ki bir yılan kadar bile değilsiniz.*²⁷

Menâkıb-ı Murtazaviyye'de geçen bu ve buna benzer nümûneler, Hz. Ali ve O'nun efsaneleşmiş şahsiyeti etrafında, birinci ağızdan verilmiş veya râviler tarafından rivâyet edilmiş parçalarıdır. Yukarıda ele aldığımız örnek, eserin her bâbında farklı versiyonları içeren şekilleriyle mevcuttur. Müellif, bâbları açıkladıktan sonra, Hz. Ali'nin rûhânîyetinden dua diler, eserini bitirdiği yıla tarih düşürerek eserine şöyle son verir:

Temmetü'l-kitâb bi-avni'llâhi'l-Melikü'l-Vehhâb

*Sene 1325 fi-şehr-i Rebî'ü'l-evvel yevmü's-sâbi' ve'l-aşer*²⁸.

²⁵Günümüz Türkiye Türkçesine aktararak verilmiştir.

²⁶A 5294 vr. 18a. s. 3-12, B 349 vr. 11b-12a.s. 1-8.

²⁷B 349 vr. 108b.s. 1-4.

²⁸B 349 vr. 159b.s. 20

6. Sonuç

Menkabeler, zuhûr ettiği toplumlarda ideal insan tipini, onun vasıflarını, olağanüstü hallerini anlatan eserlerdir. Türk edebiyatında hayatı efsaneleşmiş, yaşayışı manevî bir hususiyet kazanmış kişilerin etrafında menkabeler oluşturulmuştur.

Bu yazıda İslâm kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan Hz. Ali ve O'nun manevî hayatını tasvir eden mensur Menâkıb-ı Murtazaviyye tür ve muhteva açısından incelenmiştir.

Hayatının büyük bir kısmını 19. yüzyılda geçirmiş olan Ali Nihânî Yozgadî, özellikle İstanbul-Hacı Bektâş ve Yozgat arasında, Bektâşî çevrelerince itibar ve saygı görmüş bir şairdir.

Tasavvufî bir kültürle yetişmiş olan müellif, klasik menkabe tertibine göre kaleme almış olduğu eserinde on iki bâbı, her biri kendi içinde müstakil konular olmak üzere ele almıştır. Hz. Ali'nin manevî şahsiyeti başta olmak üzere, tarihî-menkabevî hayatında geçirmiş olduğu safhaları, yaşamış olduğu hâdiseleri anlatmıştır. Başta âyet ve hadisler olmak üzere, muhtelif siyer ve ahbâr kitaplarından ve devrin önemli şahsiyetleri tarafından rivâyet edilen meseleleri menkabe başlıkları altında kısım kısım ele almaya çalışmıştır. Rivâyet edilen konuları, âyet ve hadislerle kanıtlama cehdi içerisinde. Ağdalı bir dille mukaddime kısmına başlayan müellif, bâbları müstakil birer bölüm şeklinde almaya başladıktan sonra dilini yalınlaştırır. Çünkü müellif, eserin alt tabakaya mensup, avâm kesiminin de okuyup anlamasından yanadır.

Müellif, Hz. Ali hakkında rivâyet edilen konuların hemen hepsine ulaşmaya çalışmış ve bunu eserine aks ettirmiştir. Toplamış olduğu kaynakların muhtevasını yeniden tertip etmiş, kendi iç dünyasının süzgecinden geçirerek, eserinde kullanmaya çalışmıştır. Eserinde sıklıkla yer verdiği nazım parçalarıyla da Hz. Ali ve Ehl-i beyt'e karşı duymuş olduğu sevgi ve muhabbeti göstermek istemiştir. Ayrıca müellif Arapça, Farsça ve Türkçe'nin bütün imkânlarını kullanmış; Türkçe arkaik kelimelere de sıkça yer vermiştir.

KAYNAKÇA

- BELHÎ, Seyyid Ahmed Muhtar (2012), *Şâh-ı Velâyet Sırr-ı Hidâyet Hazret-i İmâm Ali*, Revak Kitabevi, İstanbul.
- BULUÇ, Sadettin (1964), *Dursun Fakih'in Gazavâtname'si*, X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1963, Ankara, s.
- CEYHAN, Âdem (2006), *Türk Edebiyatı'nda Hz. Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap Yayınları, Ankara.
- ÇETİN, İsmet (1997), *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Ankara.
- DEMİR, Necati-ERDEM, Mehmet Dursun (2007), *Hazret-i Ali Cenklere*, Destan Yayınları, Ankara.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2007), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları.
- DOĞAN, Durali (2005), *Yozgat Şair ve Yazarlar Ansiklopedisi*, Sorgun: Sılam Yayınları.
- FIĞLALI, Erdem Ruhi (1989), "Ali", *İslâm Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, C. 2, s. 371-374.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (2012), *Nehc'ül-Belâgâ*, Derin Yayınları, İstanbul.
- GÜL, Muhsin (1984), *Şeyh Cemaleddin Efendi'nin Aşığı Halk Ozanı Sıdkî Baba, Hayatı ve Şiirleri*, Ankara.
- GÜZEL, Abdurrahman (2009), *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- İŞİTMAN, Mahmut (1992), “Aşık Meftûnî ve Aşık Nihânî”, Bozok Dergisi.
- KAYA, Doğan (2007), *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KAYA, İ. Güven (1997), *Ma'âzoğlu Hasan ve Cenâdîl Kal'ası Gazavâtnâmesi*, Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları: Hasibe Mazıoğlu Armağanı I.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı; Meal (1987), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KURTOĞLU, Orhan (2011), *Ali Nihânî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Velî Velâyetnâmesi ve Velâyetnâmedeki Hacı Bektaş-ı Velî Medhiyeleri*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, sayı 57, s. 32.
- MERMER, Ahmet-KESKİN, Neslihan Koç (2011), *Eski Türk Edebiyatı Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayıncılık, Ankara.
- NÂCÎ, Muallim *Emsâl-i Alî, Hz. Ali'nin Hikmetli Sözleri*, Hazırlayan: Âdem Ceyhan, Buhara Yayınları, İstanbul.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1992), “Bektaşîlik”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, C. 5, s. 373-379.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1992), *Kültür Tarihi Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2006), “Evliyâ Menâkıbnâmeleri”, Türk Edebiyatı Tarihi, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, C. I.
- ÖZCAN, Hüseyin (2003), *Alevî-Bektaşî Kültürüne Bakışlar-Canların Nefesinden*, Horasan Yayınları, İstanbul.
- ÖZMEN, İsmail (1988), *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- PALA, İskender (2010), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, Ankara.
- TAVŞANCIOĞLU, Ali (2011), *Şu'arâ-yı Bozok*, Kün Yayıncılık, Ankara.